

УДК 172.15:37.011.3(477)

Ніколаєнко С. М.
Громадська Рада освітян і науковців України "ГРОНУ"

БЕЗ МОРАЛІ, ПАТРІОТИЗМУ І ВИХОВАНОСТІ УКРАЇНА БУДЕ ТУПЦЮВАТИСЯ НА МІСЦІ

У статті проаналізовані актуальні проблеми сучасного суспільства України. Запропоновані шляхи вирішення цих проблем. Звернено увагу на моральний занепад українського народу, важливу роль праці та патріотизму у вихованні українців, необхідність якісних змін у підготовці вчителя.

Ключові слова: мораль, патріотизм, виховання, Україна, вчитель, праця, моральний занепад.

Багато зламано списів навколо майбутнього переустрою України. Кожна партія чи претендент на президентську булаву перед виборами проголошує своє бачення суспільного розвою України. На короткий час країну покриває хвиля активності, а потім буденні справи, періодичні економічні кризи, шторми дрібнопартійних чвар примушують політиків забувати про велике, про стратегію, і все закінчується роботою сьогодні на сьогодні. Заважає поступу вперед і не затихаюче світоглядне, релігійне протистояння в суспільстві, штучний поділ країни на Схід-Захід. Еліти цих двох частин одного цілого ніяк не можуть зімкнути свої лави. У країні не сформовано цілей і мети національної ідеї, патріотичного виховання, а без цього країна буде постійно тупцюватися на місці. Орієнтація молоді тільки на швидкий успіх, багатство, споживання дає відчутні негативи. Як наслідок – Україна вже два десятиліття не може знайти свого шляху розвитку, соціально-економічний, науковий і освітній потенціал вичерпується, радянський запас економічної міцності бездарно розтрачено.

Навчас не стільки школа, як саме життя (Ледачого в народі не люблять)

Надії багатьох реформаторів на початку незалежності на те, що все у житті України, навіть і в гуманітарній сфері, освіті, в душах людей, відрегулює ринок, не виправдались. Сподівання на повернення релігії у життя, яка, здається, знайшла спільну мову із сильними світу цього, але не з тими, хто нині страждає і потребує підтримки, на її помітну виховну роль залишилися не реалізованими. Маємо в результаті кризу, розквіт бездуховності, споживацькі настрої, деградууючу освіту, армію наркоманів і безпритульних, мільйони безробітних.

Погляньмо – щорічно служба зайнятості фіксує близько 150 тисяч вакансій і водночас – більше 1,4 мільйона безробітних! Проте не дуже хто

рветься йти працювати будівельником, муляром чи зварником. У селах фермери не допросяться робітників на збирання овочів чи фруктів. Для багатьох вигідніше спокійно отримувати мінімальну допомогу по безробіттю, ніж працювати на полі. Цьому сприяло і те, що уроки праці, поєднання освітянського процесу із продуктивною працею фактично пішли з української школи. Не вчать цьому і в сім'ї.

За часів незалежності з'явилася велика кількість людей, особливо серед молоді, яка просто не хоче і не вміє працювати ні руками, ні головою. У пошані частини молоді стали професії "кілера", олігарха, проститутки, банкіра і т. і. Новітні сільські пролетарії Лушня, Матня і Пацюк із сторінок роману Панаса Мирного "Хіба ревуть воли, як ясла повні" нині стали реальністю. Безпросвіток і безперспективність руйнують наші національні риси – працелюбність, співчуття, взаємовиручку, колективізм. До цього підштовхують і безкінечні російські телесеріали-бойовики, всілякі телешоу – виграй мільйон чи сотню тисяч. **Вигравай – не працюй! Це є нетерпимим, бо звичка до праці і сама праця для українців у всі віки була не тільки засобом виживання, але й моральною категорією. Ледачого, злодія і брехуна в народі не любили і висміювали.** Такий стан прирікає країну на бідність і відставання.

Окрім цих негараздів, існує ще багато причин нашої відсталості, в т.ч. культурної, наукової та технологічної. Це неприємна звичка багатьох жити в бруді, як наслідок – занехаяність наших міст, сіл, помешкань. Як не прикро говорити, але навіть деякі школи і дитячі садки, будинки культури, університети не завжди є взірцями культури. Бур'яни на вулицях в селах, подвір'ях, бруд, гори побутового сміття, розбиті дороги – все це виховує в людини апатію, породжує безкультур'я, впливає на професійні якості майбутніх фахівців. Колись графа Льва Толстого російський цар відправив до Європи вивчити, як працює їхня школа, у чому секрет її успіху. Майже півроку молодий Толстой досліджував діяльність іноземної школи і прийшов до висновку, що освіта в Європі така ж недосконала, як і в Росії. Але звідки ж тоді береться славнозвісна німецька виробнича дисципліна і швейцарська точність? Граф Толстой побачив секрет в тому, що скрізь працює традиція, після школи діти йдуть до батьків у мануфактури, лавки, музеї і вчать вже там технологій, порядку, дисципліни, акуратності. І майбутній всесвітньовідомий письменник робить висновок – **навчає не стільки школа, як саме життя!** Чого навчать брудні під'їзди, побиті дороги і ліхтарі, темні вулиці, обдерті стіни і розтрощені ліфти. Чого лише варті засмічені галявини усіх лісів і лісосмуг, куди скидаються тони побутового сміття, біля яких щодня ходять діти, батьки і, до речі, самі лісники.

Долати моральний занепад, звичку жити в бруді

У країні вся енергія суспільства, на жаль, спрямовується на світоглядні протистояння, боротьбу влади й опозиції, переділ власності, за доступ до

ресурсів, на протистояння релігійних конфесій, гризню навколо історичного минулого і т.і. До гострих сучасних проблем громади, сім'ї, облаштування країни, свого краю, проблем моральності і духовності, формування ясних світоглядних речей – бажання, часу і сил не вистачає. Руки до цього в державі не доходять. На жаль, останнім часом, до цих негативних процесів влада намагається долучити колективи шкіл, вузів, училищ. Політизація освітнього процесу є вкрай небезпечною.

Думаю, що **головна проблема України в її морально-духовному занепаді**, споживацьких настроях, відриві української освіти від реального життя, терпимості до політиків-брехунів, злодіїв, відсутності у багатьох бажання бути господарем на своїй землі, вироблення у молоді звички трудитись, як фізично, так і розумово, відсутності справедливої винагороди за чесну працю.

Переконаний – **жодних позитивних змін в Україні не буде без формування ясних цілей розвитку країни, справжньої турботи про школу, зміни виховних устоїв, особистого прикладу лідерів країни.** Згадаймо, як ми в свій час працювали вдома, в шкільних майстернях, дослідних ділянках, полях, в учкомбінатах. Як пишалися успіхами країни в космосі, подвигами полярників, досягненнями вчених, рекордними врожайми. У моєму селі на Кіровоградщині колись скрізь були квіти, прокладені тротуари, клумби. Сьогодні – бур'яни і занепад. І занепад, перш за все, в душах і головах людей, особливо тих, хто претендує на звання поводитирів нації. Ми не повинні залишатися чухраїнцями за Остапом Вишнею, а маємо формувати образ справжнього українця, достойного жити на нашій чудовій землі.

Напевно, справжню революцію, відродження України слід розпочинати із **зміни ставлення до дітей у сім'ї, до організації сімейного обійстя, до системної роботи по наведенню ладу на всій території України**, в т.ч. і в під'їздах, кожній квартирі чи будинку, прибудинкових територіях, вулицях, парках і скверах, а також на виробництві. Педагогічний всеобуч батьків, розробка циклів виховних і пізнавальних телепередач, посібників по роботі з різними категоріями дітей – нагальне завдання держави, особливо педагогічної науки. Видатний український педагог із Черкащини Олександр Захаренко якось зауважив: “як ми звикли жити в бруді”, і завжди боровся із цією звичкою, показував приклад, як її подолати.

Головний національний проект

Невідкладно мусять бути розроблені кілька національних проектів, серед них – **головний національний проект в Україні – “Я – господар своєї землі”**. Він повинен розпочинатись із розробки нової системи, зміни підходів до виховання дитини в сім'ї. Вчені, педагоги і психологи мають з урахуванням вікових особливостей, національних традицій визначити мету, цілі і завдання, підготувати перелік завдань, вправ, занять, підручників і

посібників для дітей і батьків. Вчені академії педнаук і педуніверситетів, педучилищ покликані, врешті-решт, опуститись на грішну землю, засукати рукава і разом із учительством на практиці організовувати цю справу. При цьому звичка трудитись, дитяча посильна праця, фізична культура і спорт повинні стати обов'язковими в сім'ї, гарною і доброю традицією, яка позитивно впливатиме на моральне і фізичне здоров'я дітей. **Звичка трудитись, виховання акуратності, здатності осмислити значення того, що робиш, гордості за зроблене, за свою країну, своє село, місто, за свою родину – ось головні завдання на цьому етапі для дитини.**

Аналогічні завдання мають бути вирішені і в **дитячих садочках**. Набір ігор, в т.ч. і комп'ютерних, розробка дитячих розвивальних конструкторів, участь у прибиранні територій, приміщень, прищеплення звички трудитись, пошук кращих моделей діяльності, розробка розвивальних навчальних соціально-економічних ігор і т.і. – ось неповний перелік завдань перед дошкіллям. На це держава повинна не жаліти грошей.

На мою думку, національний проект покликаний змінити систему навчання в школі, повернути її на новий, якісний рівень розвитку. Врешті-решт, мусить на ділі бути зреалізованим компетентнісний підхід, діти повинні зрозуміти, навіщо їм знання, які їм дає школа. У пошані повинні стати уроки праці, а точніше – **уроки господарювання**. Все це потребує нових наукових ідей, розробки програм, обладнання. **Без цього не буде заможної країни, нового українця – патріота, господаря своєї землі.** Дивіться – продуктивність праці одного українця, якість його роботи в рази нижча ніж у поляка, не кажу вже про німця чи японця. Хіба ж наша країна при таких умовах вийде колись з кризи? І тут не допоможуть ні найкращі ґрунти чи корисні копалини, залізна руда чи інші.

Поки влада й опозиція роками чубляться, нічого не бачучи, що діється навколо – цим вільно чи невільно користуються ті, хто відповідає за навчання і виховання. Освітня галузь тихо деградує, комерціалізується і втрачає свою якість. Діти, учні, студенти часто-густо нікому не потрібні. А відповідальні дядьки і тітки роблять те, що їм заманеться, а не те, що треба. Заробітчанство, комерціалізація витісняють із деяких навчальних закладів дух пізнання, освіченості, працелюбності і моральності. Погляньте лише на столичні школи, скільки батькам щомісячно туди треба нести, і все стане зрозумілим. Це велика біда!

Переконаний, що при оновленні справи навчання і виховання, посилення її зв'язку із практикою, бізнес, особливо великий, вкладе у цей проект кошти. Вигода очевидна. Виховання працелюбності, поваги до старших, доброти, культури, поваги до праці, національних традицій, виховання національної гордості, дисципліни, розумного обмеження споживання – ось це і буде нашою частинкою національної ідеї. При цьому нам слід бачити душу кожної дитини, не закріпати всіх під одну гребінку.

Потрібен новий Вчитель

Суттєвого оновлення потребують навчальні плани і програми закладів педагогічної освіти. Треба подолати снобізм окремих вчених, педагогів, які за останні роки продавили вивчення багатьох тем і предметів в школах, вузах, не потрібних дітям і суспільству. Така ситуація, а також сумнівна данина моді, штучна гуманітаризація навчального процесу, привели до того, що формування вмінь і навичок, компетентностей учнів, продуктивна праця, виконання лабораторних робіт, досліджень, виробниче навчання тихо пішли з багатьох шкіл, педвузів. А в тій же Німеччині більше 80% дітей обов'язково проходять через професійну робітничу підготовку. Йдеться не про повернення до старого, а про сучасні методи з освоєнням нових технологій, виховання в дітей здатності дати собі раду. Дивіться, до чого ми довели процес виховання сиріт, прикриваючись т.з. псевдогуманністю. Окремі діти-сироти не вміють себе обслуговувати, готувати їжу, прати, прибирати свою оселю. Це трагедія в майбутньому для них і для суспільства. Це є недопустимим.

Вчені довели, що людина, яка має добру координацію рухів, може добре складати, вирізати, випилювати – краще сприймає абстрактні речі, зокрема математику, фізику. Про це в своїх працях писав і Василь Сухомлинський, який з допомогою спеціальних вправ суттєво підвищував здатність до навчання навіть розумово відсталих дітей. Активно сприяє розумовому розвитку і гра дітей на музикальних інструментах, малювання, ліпка і т.і. Це вимагає нової якості як школи, так і позашкільного виховання. Звідси – потребує якісних змін **підготовка вчителя**. Особливо його практична складова. А як це зробити при абсолютно відсталій матеріально-технічній базі педвузів, їх залишкового фінансування. Хто ж допоможе нашій державі, дітям, як не Вчитель. Без поєднання навчального процесу із творчою, продуктивною працею, оволодіння майбутніми педагогами новими технологіями, озброєння їх сучасними засобами навчання якісних змін в освіті ніколи не буде. Настав час запровадити психолого-педагогічний відбір майбутніх педагогів. Застороги, що це приведе до різкого зменшення контингенту, не є виправданням того, що половина студентів, випускників не йдуть в школу. Звичайно треба змінити, врешті-решт, ставлення суспільства до вчителя. Без поваги до учительської професії, справжньої державної турботи нічого не буде. Студент педвузу мусить мати вдвічі вищу стипендію, ніж решта.

Пригадаймо – в чому був секрет виховної системи Антона Макаренка? Не у примусі і дисципліні, як хтось нині намагається стверджувати. А перш за все – у педагогічній творчості, мудрому поєднанні освітнього і виробничого процесів, використанні виховної ролі колективу, подоланні вікової сегрегації.

Педагогічні університети мають бути найкраще матеріально оснащені,

найбільш охайними і перспективними. А нині – прогуляйтеся біля навчальних корпусів, гуртожитків майбутніх філологів, фізиків, хіміків чи психологів деяких вузів. Багато там ви знайдете квітів, казкових клумб чи гарних дерев? Чи тягнеться малеча до студентів цих вузів? Чи відчувають жителі навколишніх будинків, що біля них живуть майбутні педагоги? Як правило – ні. Спроби вирішення цих проблем були у свій час і в Полтавському, Харківському, Уманському та інших педінститутах. Тож час вимагає рішучих змін.

Доцільним було б доручити колективам, кращим студентам будівельних університетів спроектувати території всіх типів навчальних закладів – від дитячого садка, школи, ПТУ до вузу. Нехай студенти, випускники шкіл зроблять конкретні проекти озеленення, організації території, реконструкції чи ремонту своєї рідної школи. Це варто зробити з урахуванням природно-кліматичних умов нашої багатокраїни. Нині маємо багато фахівців із садово-паркового господарства, а українського Версаля як не було, так і не має. Натомість у більшості шкіл відсутні дослідницькі ділянки, гарні квіти, клумби, дерева, немає казкових міні-парків. Як, до речі, і в педвузах. А приклади є де брати – відвідайте хоча б колишню школу Олександра Захаренка у селі Сахнівка на Черкащині, де є 20 гектарів відмінно впорядкованої території. Є багато й інших чудових прикладів.

Дуже добре було б Уряду повернутись до державної програми “Школа майбутнього”, де можна було б в кожному регіоні відпрацювати найсучасніші підходи до навчання і виховання дітей, їхньої працелюбності, збереження їхнього здоров’я, нової оплати праці, стимулів діяльності педагогів.

Країна без патріотизму – країна без майбутнього

Перед країною, її елітою лежить не піднятий пласт формування у молоді, всієї громади патріотизму, поваги до свого міста, краю, всієї країни, до її культури та історії. Слід остудити, змінити орієнтири на непомірне збагачення, рішуче долати соціальну нерівність, раз і назавжди засудити демонстративне багатство, насилля, аморальність. Без цього якісних змін не буде.

Не можна безкінечно педалювати теми, що ятрять душі людей. Не можна допускати, що у виховній роботі домінує регіональний аспект. На Заході правда одна, на Сході – інша. Так не повинно бути. Хай ламають списи навколо дражливого науковці. Законодавчо слід заборонити використовувати гострі історичні теми для розколу суспільства. Справедливо стверджувала Ліна Костенко на зустрічі із викладачами і студентами Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова те, що **кожній нації є за що посипати голову попелом, тільки не треба тим попелом запорошувати очі наступних поколінь**. Не треба чорнити все минуле. Бо на холоді критики ніколи не виросте українське дерево державності. Тож матимемо лише мертвого

стовпа псевдодемократії і олігархії.

У свій час з нашої ініціативи колектив інституту українознавства Міносвіти розпочав розробку національної програми виховання дітей. Адже ми – великий народ і нам є, що сказати про себе всьому світові, суспільству, особливо молоді. Була затверджена концепція, почалась розробка методик, підбір виховного інструментарію для кожної вікової групи, класу, курсу. Хай спробує випускник педвузу сьогодні організувати якийсь вечір чи свято в своєму краї, провести бесіду чи розмову із вихованцями. Де брати методичні матеріали – немає! А така робота потрібна, вона величезна і складна. До неї треба долучити вчених-істориків Національної академії наук, викладачів університетів, кращих вчителів-новаторів. **Гуманітарна галузь України сильно заборгувала своєму народу, часто працює на свисток, стала такою “річчю в собі”**. І, врешті-решт, колись ця армія гуманітаріїв повинна ж попрацювати на інтереси громади, сконструювати за порадою Ліни Костенко **головне дзеркало, гуманітарну ауру нації**, комплекс гуманітарних наук з літературою, освітою, мистецтвом, який давно застарів.

Величезна відповідальність, невикористаний ресурс мають українські журналісти, електронні ЗМІ, інтернет. Вони втратили національні орієнтири, на віки заборгували своєму народу, всуціль комерціалізувались, завдають великої шкоди моралі людей. Пропаганда космополітизму, споживчих настроїв, обожнювання культу багатства, насилля, сексуального безкультур'я вже дало свої негативні результати. Журналістам не можна лишатись осторонь виховання молоді, патріотизму і почуття господаря, морально-духовного обличчя народу. Період становлення пройшов, є вже добрі заробітки, тож настав час братись і за справи виховні, менш прибуткові, де кожен мусить молотити свою копу. Спеціальні пізнавальні і виховні програми, дискусії, поширення світового досвіду мусять стати правилом на кожному каналі. Це слід законодавчо закріпити. Погляньмо – уряд президента США Обама лише на 2012 рік виділив 4 мільярди доларів на підготовку спеціальних електронних ігор для розвитку дітей, природничо-математичних здібностей. А ми що?

Хтось почне критикувати написане, комусь це здасться неважливим, дехто просто злякається майбутньої роботи і відповідальності. Але без цих кроків сучасним, справедливим, єдиним і благополучним суспільством Україна не стане. Ми здобули зовнішню незалежність, але не здобули внутрішньої незалежності, справедливості і демократії.

Україна відбулася як держава, набула зовнішніх атрибутів, але всередині в нас не відбулося облаштування і розбудови внутрішнього життя, ми не є однорідним народом, однією нацією. Це не правильно. Протистояти жорсткому глобальному світу, конкурувати з розвиненими країнами дуже важко. Роз'єднаний народ, ворогуючі еліти, люмпенізоване

суспільство, молодь без ідеалів і переконань, без уміння трудитись, забезпечувати і примножувати гарне заможне життя не можливо. Пригадую, як під час акції "Україна без Кучми" президент Польщі Олександр Квасневський колись показав у Варшаві нам – делегації опозиції з України круглий стіл, за яким в різні часи – за Пілсудського чи Ярузельського політики Польщі знаходили компроміс. Вважаю, що таким умовним столом українського примирення і розквіту стануть теми, про які сьогодні згадано. Над цим мусимо разом задуматись, а відтак братися до цієї важкої, але вкрай необхідної праці.

НИКОЛАЕНКО С. Н. *Без морали, патріотизма и воспитанности Украина будет стоять на месте.*

В статье проанализованы актуальные проблемы современного общества Украины. Предложены пути решения этих проблем. Обращено внимание на моральный упадок украинского народа, важную роль труда и патриотизма в воспитании украинцев, необходимость качественных изменений в подготовке учителя.

Ключевые слова: мораль, патриотизм, воспитание, Украина, учитель, труд, моральный упадок.

NIKOLAENKO S. N. *Without a moral, patriotism and breeding Ukraine will not develop.*

The actual problems of modern Ukrainian society are analyzed in the article. The solutions of these problems are offered. Special attention is paid to moral degradation of Ukrainian nation, important role of labour and patriotism in education of Ukrainians, necessity of modification of teacher's training.

Keywords: morality, degradation, patriotism, education, Ukraine, teacher, labour.

УДК 331.54:37.041+37.09:-057.875

Піддячий В. М.
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

ПРОФЕСІЙНІ САМООСВІТА ТА САМОВИХОВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Розкрито визначення, сутність, структуру та роль професійних самоосвіти і самовиховання у підготовці майбутнього вчителя, надано рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу у вищому педагогічному навчальному закладі з метою сприяння здійснення професійного саморозвитку через професійні самоосвіту та самовиховання.

Ключові слова: професійні самоосвіта та самовиховання, майбутній вчитель.

Сьогоднішні студенти вищих педагогічних навчальних закладів – це вже майбутні вчителі, яким доведеться взяти активну участь у створенні та зміцненні інтелектуальної та духовної основи суспільства.